

čia bendraliaudine, tarybine forma. Nacionaliniai santykiai grindžiami moksliška leninine nacionaline politika, kurią įgyvendina Komunistų partija ir Tarybinė vyriausybė.

Remdamasis šia analize, disertacijos autorius pateikia tokį tarybinių nacijų apibrėžimą: „Tarybinės nacijos — tai pirma istorinė socialistinio tipo nacijų forma, kuri atsirado ir išsivystė, įgyvendinus socializmą TSRS. Jos yra sudėtinė tarybinės liaudies dalis ir todėl, be specifinių nacionalinių, turi ir bendraliaudinių bruožų. Ši forma susieta su kitomis socialistinėmis nacijomis pagrindinių politinių, ekonominių ir dvasinių interesų bendrumu“⁴.

A. Smirnovas disertacijai apskritai būdingas polemėnis pobūdis. Autorius pateikia daug naujų apibrėžimų, įtikinamai pagrindžia savo poziciją ginčijamais klausimais. Tačiau ne visi klausimai disertacijoje vienodai giliai analizuojami ir argumentuojami. Nagrinėdamas „Tarybinės liaudies“ sąvoką, autorius daugiau analizuoja ją kaip naują bendriją ir beveik nenagrinėja jos kaip socialinės bendrijos. Tačiau apskritai disertacija yra rimtas darbas, analizuojantis naują mūsų visuomenės raidos reiškinį — tarybinę liaudį.

Oficialieji oponentai filosofijos mokslų daktaras F. Konstantinovas ir filosofijos mokslų kandidatė A. Sercova teigiamai įvertino disertanto darbą, pabrėždami jo mokslinę ir praktinę vertę. Aukštosios politinės mokyklos prie TSKP CK Mokslinė taryba už darbą „Tarybinė liaudis ir socialistinės nacijos kaip jos sudėtinės dalys“ suteikė A. Smirnovui filosofijos mokslų kandidato laipsnį.

A. Steponavičius

EKONOMIKA IR POLITIKA

Mokslškai pagrįsto ekonomikos ir politikos santykio atskleidimas kiekvienu konkrečiu istoriniu laikotarpiu yra būtina efektyvios praktinės revoliucinės veiklos sąlyga.

Į naują mūsų šalies vystymosi etapą ir su tuo susijusius naujus ekonominius politikos tikslus atkreipė dėmesį TSKP XXIV suvažiavimas. Kita vertus, metodologinis ekonomikos ir politikos santykio pagrindimas įgalina mokslškai paaiškinti pasaulinės socializmo stovyklos ekonominių ir politinių sąlygų įvairumą, ekonomikos ir politikos santykio svarbumą. Marksistinėje filosofinėje ir sociologinėje literatūroje ekonomikos ir politikos santykio problema yra nagrinėta. Tais klausimais rašė A. Balychas, P. Gapočka, A. Frišas ir kiti. Tačiau jie savo darbuose daugiausia sprendžia konkrečias ekonomines bei politines problemas. Iki šiol dar nebuvo specialios, metodologinės studijos, apimančios visą šiuolaikinę ekonomikos ir politikos santykio problematiką. Šią spragą iš dalies užpildo Romualdo Dabkaus filosofijos mokslų kandidato laipsnio disertacija „Ekonomikos ir politikos santykis socializmo bei komunizmo statyboje“¹.

Bendrų metodologinių ekonomikos ir politikos santykio problemų nepaisymas kelia pavojų išpūsti politikos organizuojamąjį vaidmenį, įsigalėti subjektyvizmui, doktrineriškam avantiūrizmui, arba visiškai paneigti politikos organizuojamąjį vaidmenį ir absoliutiuoti ekonomikos poveikį. Abu nukrypimai stabdo efektyvų pažangos vystymąsi. Pagaliau nauji reiškiniai šiuolaikinio kapitalizmo ekonomikos vystymesi ir su tuo susijęs valstybės vaidmens didėjimas ekonominiame gyvenime skatina vis gilesnius ekonomikos ir politikos santykio metodologinius tyrimus.

Pirmajame disertacijos skyriuje — „Ekonominių ir politinių socialistinės revoliucijos prielaidų brendimas“ — disertantas parodo, jog utopinė socializmo koncepcija formuojasi

⁴ Ten pat, p. 23—24.

¹ R. Dabkus, Ekonomikos ir politikos santykis socializmo bei komunizmo statyboje, Filosofijos mokslų kandidato laipsnio disertacija, V., 1971, 186 p.

tuo metu, kai naujos visuomeninės santvarkos ekonominiai pagrindai dar nesubrendę ir proletariatas dar nėra tapęs savarankiška politine jėga, sugebancia įvykdyti politinę revoliuciją. Todėl utopinio socializmo atstovai į socializmo sukūrimą žiūrėjo ne kaip į dėsningą kapitalizmo vystymosi produktą, o kaip į abstrakčių teisingumo principų įgyvendinimo išdavą. Politinė veikla, įgyvendinanti socializmo principus, utopistų supratimu, yra savarankiškas dalykas, priklausantis nuo žymių mąstytojų, protingų valdovų.

Disertacijoje toliau analizuojama, kokią reikšmę ekonominių socializmo prielaidų formavimasis turėjo moksliniam kapitalistinės visuomenės aiškinimui. K. Marksas ir F. Engelsas tvirtino, kad prieštaravimo tarp visuomeninio gamybos pobūdžio ir privataus pasisavinimo aštrėjimas stimuliuo darbininkų klasės augimą. Toji klasė siekė panaikinti šį prieštaravimą. Toks darbininkų klasės tikslas savo turiniu yra ekonominis, tačiau jo negalima realizuoti be proletariato politinės kovos ir politinės organizacijos. Oportunistinės socializmo teorijos arba pervertina politikos vaidmenį, arba jį visai ignoruoja, nes nemata realaus santykio tarp ekonomikos ir politikos.

Antrajame disertacijos skyriuje analizuojama socialistinės revoliucijos prielaidų savitumas šiuolaikiniame kapitalizme.

Industrializacijos visuotinumai ir jos nenutrūkstamas peraugimas į dalinę bei kompleksinę automatizaciją reikalauja vieningo centralizuoto valdymo. Šią funkciją ir atlieka buržuazinė valstybė. Privati iniciatyva ir laisvoji konkurencija, ypač automatizuotos technikos sąlygomis, tampa neįmanoma. Tokie reiškiniai tam tikru mastu keičia kapitalizmo ekonominę struktūrą, verčia jį valstybiniu-monopoliniu kapitalizmu. Valstybės kišimasis į gamybos, mainų bei pasiskirstymo procesų tvarkymą iš dalies apriboja gamybos anarchiją, kuri sukelia kapitalizme klasinius konfliktus. Tačiau disertantas parodo, kad pilnutinis anarchijos įveikimas valstybinio-monopolistinio kapitalizmo sąlygomis yra neįmanomas nei tarptautiniu mastu, nei tuo labiau atskiros šalies ribose. Taigi prieštaravimas tarp visuomenėjančios gamybos ir privataus pasisavinimo maskuojamas, tačiau, nepaisant to, jis nepaliaujamai auga. Gamybos visuomenėjimas didina darbininkų klasės koncentraciją, o nuolat aštrėjantys prieštaravimai darbininkų sąmonėje gimdo vis stipresnę norą likviduoti šiuos prieštaravimus, nes jau yra materialinės sąlygos jiems panaikinti. Tai ir verčia darbininkus kilti į politinę kovą prieš buržuazinę politinę organizaciją, saugančią prieštaravimą tarp darbo ir kapitalo.

Trečiajame disertacijos skyriuje nagrinėjamas ekonomikos ir politikos santykis pereinamuoju iš kapitalizmo į socializmą laikotarpiu. Disertantas čia analizuoja sąlygas, kurioms esant, galima planingai tvarkyti ūkį pagal visų visuomenės narių poreikius. Politinės valdžios dėka socializme ne tik suvisuomeninamos gamybos priemonės, bet ir smulkioji gamyba efektyviai verčiama stambiają industrija. Disertantas pažymi, jog neretai painiojamas teisinis ir ekonominis nuosavybės supratimas. Besiformuojantys socialistiniai ekonominiai santykiai išsaugo juridinę nuosavybės formą, o socialistinė valstybė pasireiškia kaip nuosavybės teisės subjektas. Taigi netikslu sakyti, kad dvi (valstybinė ir kolūkinė-kooperatinė) visuomeninės nuosavybės formos sudaro socialistinių ekonominių santykių pagrindą. Teisinės nuosavybės formos tėra tik esamų gamybinių santykių išraiška. Socialistinių ekonominių santykių pagrindą sudaro visuomeninių gamybos priemonių valdymas, socialistinės valstybės teisiškai ir politiškai reguliuojamas.

Socialistinės valstybės politinės veiklos įtaka tolesniam socializmo ekonominės struktūros vystymui negrinėjama ketvirtajame disertacijos skyriuje. Autorius teigia, kad juo aukštesnis gamybos suvisuomeninimas, kurio pagrindu valstybė moksliskai valdo gamybos procesą, tuo labiau apmiršta politinis žmonių valdymas.

Pagaliau paskutiniajame skyriuje analizuojamos ekonominės prielaidos, sąlygojančios socialistinės valstybės sunykimą ir komunistinių ekonominių santykių formavimąsi. Kai tik atsiranda galimybė visiškai patenkinti visų visuomenės narių poreikius ir įgyvendinti

paskirstymo pagal reikmes principą, prekiniai-piniginiai santykiai nebetenka pagrindo. Dėl to sunyksta ir politiniai teisiniai institutai. Nebetenka prasmės nuosavybės institutas. Tada vietoj žmonių valdymo belieka tik daiktų valdymas ir vadovavimas gamybos procesams.

R. Dabkaus disertacijoje nuosekliai vystoma tema, moksliskai keliamos ir sprendžiamos problemos. Buržuazinių ekonomistų, sociologų bei ekonomistų teorijų kritika argumentuota ir įtikinanti. Tik ne visai apgalvotai autorius vartoja vieną kitą sąvoką. Vargu ar tikslinga vartoti sąvoką „komunistiniai ekonominiai santykiai“. Pagal tradiciją ekonominiai santykiai reiškia „gamybinius santykius“, egzistuojančius prekinės gamybos sąlygomis. Tačiau laisvojoje, t. y. komunistinėje, visuomenėje nėra nei prekinės gamybos, nei, suprantama, politinio žmonių valdymo, todėl komunistiniai gamybiniai santykiai nevadintini ekonominiais. Marksizmo klasikų veikaluose taip pat nepavartota minėta sąvoka.

Atrodo, jog disertantas be reikalo išplečia teisinę politinę valstybės veiklą. „Ši veikla,— rašoma autoreferate,— gali tik tiek keisti ekonominę visuomenės struktūrą, kiek ji sudaro palankias sąlygas mobilizuoti socialistinę visuomenę materialinei gamybai vystyti“². Vadinasi, valstybė gamybinius santykius gali keisti nepriklausomai nuo esamo gamybinių jėgų lygio, o pagal tai, kiek gamybinių santykių struktūra sąlygoja materialinės gamybos vystymą. Turėtų būti priešingai. Juk gamybinių santykių pertvarkymo mastas objektyviai yra apribotas esamo technikos lygio, o ne abstraktaus noro vystyti materialinę gamybą.

Oficialieji oponentai — filosofijos mokslų daktaras profesorius R. Plečkaitis ir filosofijos mokslų kandidatas docentas V. Lazutka teigiamai įvertino R. Dabkaus darbą, kaip moksliskai savarankišką ir aktualų. Vilniaus universiteto Mokslinė taryba nutarė suteikti R. Dabkui filosofijos mokslų kandidato laipsnį.

Z. Morkūnas

MOKSLINIS VISUOMENINIŲ PROCESŲ VALDYMAS

Pastaruoju metu mūsų šalyje nemažai nuveikta, sistemingai tyrinėjant valdymo sistemas. Tačiau visuomenė, kaip valdymo sistema, iki šiol kompleksiskai (t. y. remiantis universaliu mokslinio pažinimo metodu, marksistine sociologija, kibernetika, sistemų teorija ir kitais mokslais drauge) tyrinėjama nepakankamai. Pavyzdžiui, nėra pagrįstos nuomonės, kokios posistemės sudaro visuomenę kaip sistemą, koks tų posistemų tarpusavio ryšys, jų vaidmuo. Šios problemos kaip tik keliamos ir sėkmingai sprendžiamos Zigmanto Morkūno filosofijos mokslų kandidato laipsnio disertacijoje „Socialistinės visuomenės procesų mokslinio valdymo metodologinės problemos“¹. Tai bene pirmas stambesnis tokio pobūdžio darbas mūsų šalyje.

Pasirinkto objekto analizė, temos vystymas Z. Morkūno disertacijoje atspindi organinį ryšį tarp universalaus mokslinio pažinimo metodo ir visuomenės valdymo teorijos. Pirmajame skyriuje autorius atskleidžia komunizmo teorijos esmę ir ją modeliuoja valdymo ir ryšių teorijos aspektu. Komunizmo, kaip savireguliuojančios sistemos, teorija imama išeities tašku žemesniajai komunizmo fazei — socializmui — tirti. Socializmas, kaip valdymo sistema, jos posistemės, jų tarpusavio santykis ir kitimas nagrinėjami: antrajame ir trečiajame disertacijos skyriuose.

² Р. Дабкус, *Соотношение экономики и политики в строительстве социализма и коммунизма, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук*, В., 1971, стр. 10.

¹ Z. Morkūnas, *Socialistinės visuomenės procesų mokslinio valdymo metodologinės problemos, Filosofijos mokslų kandidato laipsnio disertacija*, V., 1971, 266 p.